

Sažetak

Igor Čatić, sveučilišni profesor u miru

UDK 811*373, stručni rad

primljen 17. kolovoza 2014., prihvaćen za tisak 8. rujna 2014.

Fabricating Canards

The Internet age has made it possible to pass some news in real time, simultaneously to a large number of potential readers. Some pieces of news are intentionally false. The entire phenomenon can be named with the untranslatable English word *hoax*. *Patkarenje* (*fabricating canards*) is a special form of *hoax* in which erroneous pieces of news are deliberately made up and launched to disturb the reading public. This is not a new phenomenon; the term *novinarska patka* (*canard*) has already been in use for a long time. However, the phenomenon had no name. It is now called *patkarenje* (*fabricating canards*) and the activity word is *patkariti* (*to launch canards*).

POKUŠAJI DOSKAKANJA NEKIM BARBARIZMIMA

Marko Kovačić

Potreba za novim riječima sve je prisutnija i u svakodnevnom životu, a ne samo kod prevođenja i prilagodbe stručnih naziva. Jezik je tromiji od fizičkih kretanja u društvu pa predmeti i pojave, koji zahtijevaju nove nazive, ulaze u naš život brže nego što se za njih stignu osmisliti novi nazivi, pogotovo u društvima koja nevoljko spontano uprežu vlastiti jezik u takvu svrhu. Nove predmete i pojave treba nekako zvati pa se brzo udomaćuju strani izrazi, često neuklopivi u domaću fonologiju i sintaksu. Te inovacije stižu zajedno s inovativnim nazivima ili kraticama u jezike koji ih zatim propuštaju kroz svoje filtre, u većoj ili manjoj mjeri institucionalizirane. Katkad su ti filtri gotovo zanemarivi, barem na grafičkom i fonološkom planu pa riječi ulaze prekopirane nimalo inventivno. Mnoge zemlje imaju tijela, natječaje i časopise za predlaganje ekvivalenata takvih riječi, ne uvijek na znanstvenim osnovama jer nema referenci ni presedana na koje bi se znanost mogla osloniti, stoga ni ovo nije znanstveni tekst. Reference i oslanjanje na korpus eventualno su mogući ako se za nove pojave rabe postojeće riječi kojima su pridana nova značenja, ako je takav dogovor. Novtvorenice se mogu oslanjati na postojeće morfeme spojene u nove kombinacije ili se postojećim složenicama i osnovnim morfemima mogu pridavati nova značenja, pogotovo ako su to rijetko korištene i zastarjele riječi. To je uobičajena praksa u mnogim društvima raznih uređenja, kod mnogih naroda koji drže do svojeg jezika.

Reference i korpus mogu poslužiti i pobijanju pokušaja inovativnosti. Tako nastaje paradoks prema kojem sustav može biti krut i priječiti inovativnost koju naziva purizmom, uz negativne konotacije, dok liberalnim drži odbijanje svega što nije preuzimanje neprilagođenih stranih riječi, takvih kakve jesu, zajedno s pojmovima koje opisuju, i to najčešće nastojanjima političara, novinara i marketinških stručnjaka. Tako se uvozi tuđa inovativnost ne samo na tehničkom, nego i na jezičnom planu, uvoze se izvedenice iz stranih riječi koje bi se na isti način mogle izvesti iz domaćih.

U nedostatku opće znanstvene metode, svaka takva pridošla riječ treba se razmatrati zasebno, bez pretenzija na išta više od sugestije i uz poneki osvrt na druge jezike.

Guglati i googlati

Google je američka tvrtka osnovana 1998. i otad se u engleskom počinje rabiti u tom obliku i značenju. Riječ je u engleskom iz naziva tržišne marke i naziva tvrtke brzo prešla u svakodnevnu uporabu i postala glagol, što se i u hrvatskom odrazilo oblikom *guglati*: tražiti nešto na tražilici Google. Kod preuzimanja te riječi tretman treba biti posve drugačiji nego kod drugih engleskih riječi budući da Google i nije engleska riječ i nema drugu etimologiju osim anegdotalne, odnosno riječ *google* jednako je engleska koliko je i riječ *gugl* hrvatska. Riječ *google* marketinška je dosjetka, izmijenjeni oblik druge izmišljene riječi koja glasi *googol*. Riječ *googol* nema etimologije, zna se da ju je 1938. izmislio tada devetogodišnji Milton Sirota u državi New York kad je njegov stric, matematičar Edward Kasner, od Miliona i njegova brata zatražio da nekako nazovu broj 10^{100} . Tvorac, vrijeme i mjesto riječi *googol* poznati su i ta riječ nema prethodne povijesti. Hrvatski je riječ preuzeo kao *gugol* i od nje je 60 godina poslije nastao naziv tvrtke Google aludirajući na broj upita i stranica koje će obrađivati. Premda se tvrtka i dalje zove i piše Google, nije barbarizam pisati glagol *guglati* i imenicu *guglanje* u takvom prilagođenom obliku jer u ovom slučaju nema etimologije koja bi priječila takvu fonološku prilagodbu i zbog koje bi se moglo ustrajavati na pisanju *googlati* i *googlanje*. Dakle, na Googleovoj tražilici ili guglu može se nešto proguglati i izguglati. Slična je situacija i s tvrtkom koja se zove Coca-Cola, čije je ime etimološki nešto utemeljenije, ali je očito fonetski uvjetovano kako bi lakše ušlo u uho. Coca-Cola je tvrtka čiji je glavni proizvod piće *kokakola* i u tom obliku ta se riječ nalazi u hrvatskim rječnicima, bilo s umetnutom crticom ili bez nje.

Tjesnice i tajice

Među mnoge riječi koje nedostaju hrvatskom jeziku, i ne samo hrvatskom, ubrajaju se i one koje opisuju odjevni predmet sličan hlačama, ali od tanjeg materijala i pripijen uz nogu, dakle nešto između hlača i čarapa. Takvim se odjevnim predmetom danas služe sportaši i plesači, a u svakodnevnom životu žene premda su ih u srednjem vijeku nosili uglavnom muškarci. Hrvatsku riječ *bječva* potisnuo

je turcizam *čarapa* u dijalektalni etnografski pojam, a daljnji nazivi ovise o duljini i debljini čarape te pogotovo o tome pokriva li stopalo ili ne. S obzirom na te značajke, nisu svi izvorni govornici uvijek suglasni o tome koja riječ označava što. U engleskom postoje riječi *leggings* i *tights*. Razlika je u stopalu, odnosno *leggings* pokrivaju nogu od struka do gležnja, ali ne obuhvaćaju stopalo, dok *tights*, suprotno očekivanju govornika hrvatskog, obuhvaćaju i stopalo pa su nalik na naše štrample, samo od drugačijeg materijala, a ne nalik na ono što zovemo „tajice“. Riječ *štrample* preuzeli smo iz njemačkog, od glagola *strampeln* „ritati se“, kao i riječ *štucna* koja odgovara značenju riječi *gležnjak* jer štucne pokrivaju dio noge od gležnja do koljena, kao kad se skrate (*stutzen*) cijevi puške i kao što se štucaju brkovi ili živica. Talijanski i francuski dijele riječi *fuseaux* „vreteno“ ili *pantacollant* kad stopalo ostaje otkriveno i *collant* kad je stopalo pokriveno. Poljski za taj odjevni predmet sa stopalom ima riječ *rajstopy*, kao što mu ime kaže, dok se njihov ekvivalent bez stopala naziva *getry*. Armenci čarape do struka zovu զուգակապ (zugagulpa), što bi značilo „dvostruka čarapa“, a ni bugarski nije posegnuo za stranom riječju, nego pripijene hlače bez stopala naziva клин.

Nemaju dakle svi jezici za taj čarapasti odjevni predmet strogu podjelu s obzirom na to ima li stopalo ili ne, koliko se može provjeriti na guglu, ali čini se da ne posežu svi za engleskim. Tanke hlače pripijene uz nogu hrvatski su trgovci ranije nazivali lasteksice, no sad su to *tajice*, prema engleskom *tights*. Kod barbarizama je obično problematična fonetska neprilagođenost, ali u slučaju riječi *tajice* problematična je i semantika jer rečeno je da engleska riječ *tights* ne odgovara trgovačkim *tajicama* budući da *tights* imaju stopalo, a *tajice* nemaju. Čak i naši susjedi imaju riječ za taj odjevni predmet. U Bosni i Hercegovini i u Srbiji ona glasi *helanke*, a u Sloveniji su to *pajkice*. Ako bismo se već htjeli poslužiti barbarizmom, trebali bismo lasteksice bez stopala zvati *legingzice, a čak i ako bismo ostali pri *tajicama*, one takav oblik imaju prema analogiji s *majicama*, a prilagođeno bi glasile *tajtsice* ili *tajtice*. Novotvorenice nisu trgovcima posve neprihvatljive, važno im je samo da robu nekako zovu, stoga su za čarape koje obuhvaćaju samo stopalo brzo prihvatili riječ *stopalice*. Riječi *tights* i *leggings* nisu etimološki vezane uz stopalo nego uz tjesnoću i uz nogu. Želimo li hlače bez stopala, pripijene uz nogu, opisati riječju koja se tiče nečeg uskog ili tijesnog, možemo ih nazvati *uskice* ili *tjesnice*. Upravo je riječ *tjesnice* u tu svrhu iskorištena u prijevodu romana Knjiga uzduha i sjena, objavljenom u Algoritmu 2010. u nakladi od 1000 primjeraka pa je time stekla neki legitimitet.

Ispošljavanje i outsourcing

Mnogi se predmetci, prefiksi i preverbi mogu kombinirati s mnogim glagolima i imenicama, ali mnoge kombinacije ostaju neiskorištene. To su prazna mjesta u korpusu koja se eventualno mogu popuniti pojavi li se za tim potreba. Katkad se takve kombinacije pojave samo za potrebe pisanja neke isprave, prijevoda ili izvornog teksta i svakome bude jasno što znače, ali svejedno ne zažive. Glagol *baciti*

uz razne preverbe može imati oblike *dobaciti*, *prebaciti*, *predbaciti*, *ubaciti*, *zabaciti*, *zbaciti*, ali ne i *nadbaciti*, *pribaciti*, *probaciti*, *uzbaciti*. No u kontekstu bi se svaki taj nepostojeći glagol eventualno mogao iskoristiti i bio bi razumljiv, a možda bi i zaživio ako bi opisao neku vrlo prisutnu pojavu, ako bi, na primjer, *probacivanje* postalo neki novi izraz u sportu.

Ovih dana pojavila se potreba za pronalaskom hrvatskog ekvivalenta za englesku riječ *outsourcing*, koja znači „prepuštanje poslova privatnom sektoru“ ili izdvajanje nekih sekundarnih poslova iz okrilja tvrtke ili, gledano s druge strane, „preuzimanje usluge temeljem ugovora“. *Source* je „izvor“ pa bi *outsourcing* bilo izmještanje poslovanja s izvora nekamo dalje od izvora, odnosno isposlovljavanje ili ispošljavanje, otpošljavanje ili raspošljavanje. Čak i kad se forsira potencijalni barbarizam *outsourcing*, i najveći pobornici preuzimanja neprilagođenih stranih riječi nerado tu riječ pretvaraju u glagol. Oblik *isposliti* ispunio bi prazninu odmah uz glagol *isposlovati*, ali s drugim značenjem. Mogao bi biti prijelazan, *ispošljavale* bi se službe i radnici ili pak ne bi, kako već završi ta priča. Kako god završila, prevoditelji i sve struke koji se bave jezikom morat će se prema svojoj savjesti služiti kakvim god hrvatskim opisnim oblicima ili novotvorenicama, kao što su *tjesnice* i *ispošljavanje*, inače ne će stvarati prijevod nego prijepis.

Trutovi i dronovi

Prevoditelji se zaista trude riječ *drone* svaki put prevesti kao *bespilotna letjelica* i to je rješenje uglavnom uspješno i u televizijskim podslovima jer katkad je atribut dovoljan da preuzme značenje cijele sintagme pa možemo reći *bespilotna*, kao što kažemo *podzemna* ili *daljinski*. Engleska riječ *drone* znači „trut“, što i u hrvatskom i u engleskom osim mužjaka pčele ima i preneseno značenje „muška lijenčina“ ili „parazit“. *Drone* i *trut* zahvaćaju, dakle, ista semantička polja u svojim jezicima, osim što u engleskom *drone* ima i treće značenje, koje u hrvatskom nema, naime „bespilotna letjelica ili čamac“, a to proširenje u engleskom dogodilo se tek poslije 2. svjetskog rata. Tomu je možda pridonijelo i značenje riječi *drone* kao „brujanje“, no rječnici *drone* kao *bespilotnu letjelicu* svrstavaju uz „truta“ a ne uz „brujanje“. Prijevod *bespilotna* i *bespilotna letjelica* dobar je samo dok je u pitanju letjelica, a ne neka druga vrsta uređaja, vozila ili čak robota. Dodatna su poteškoća nehajni novinari, sastavljači i prepisivači tekstova na portalima, u televizijskim programima i u teletekstu, koji *drone* jednostavno trutovski prenose kao **dron*, kao u primjerima *Dronovi iz garaže ravnopravni čudima tehnike* (Večernji list, 8. 10. 2012.), *Američki dronovi likvidirali vođu talibana* (Jutarnji list, 1. 11. 2013.), *...dva izvidnička drona* (Novi list, 8. 2. 2014.). Ako vlada takva sloboda guranja riječi bez ikakva značenja u jezik, jednostavnije bi ili barem legitimno bilo proširiti semantičko polje imenice *trut* na ono treće značenje koje ima u engleskom jer je u medijima potreba za nekim rješenjem sve veća, a oblik **dron* ne popunjava prazno mjesto u korpusu, nema etimološkog oslonca unutar hrvatskog, a i ne obazire se na engleski oblik. Engleska

riječ *drone* i hrvatska *trut* potječu od svnj. *treno* i stsl. *trǫtъ*, koje se izvode iz oblika *trono-, *tronto, kao i ruski *трутенъ* i letonski *trans*, što ne isključuje mogućnost srodnosti ili čak zajedničkog podrijetla engleske i hrvatske riječi, a to je krunski razlog za prevođenje engleske riječi *drone* hrvatskom riječju *trut* u svim okolnostima.

Krilnik i laptop

Stolno računalo postalo je rijetkost u domu. Sad se svi služimo prijenosnim računalima i zovemo ih *laptop* ili, prema izgovoru, *leptop*. Riječ *laptop* dosjetka je nastala osamdesetih po uzoru na riječ *desktop* jer se ne drži na stolu nego u krilu. Time je riječ *top* postala tvorbeni sufiks koji će se nakon *palmtopa* vjerojatno koristiti i za druge dijelove tijela i pokušva na kojima budemo držali svoja računala. Slično je nastao sufiks *-burger* koji se nadodaje na razne vrste hamburgera. *Top* znači „vrh“, u ovom slučaju „povrh“ ili jednostavno „na“ pa su se *desktop*, *laptop* i *palmtop* mogli odraziti, na primjer, kao *nastolnik*, *nakrilnik* i *nadlanik*. No za *palmtop* se uvriježio oblik *dlanovnik*, u kojem je vidljiv sufiks *-(ov)nik*, kao i u imenicama *stanovnik*, *pukovnik*, ali i *usadnik* i *sokovnik*, koji bi se u ovom slučaju mogao rabiti u sličnu svrhu kao engleski *top*. Stoga je u prijevodu romana Knjiga uzduha i sjena za *laptop* iskorištena riječ *krilnik*, prema prijevodu riječi *lap* uz dodatak gornjeg sufiksa. Teško bi bilo očekivati da bi riječi kao što su *krilnik* ili *nakrilnik* mogle zaživjeti, ali neko je rješenje službeno potrebno makar i ne zaživjelo, kao kod parova *rajčica* : *paradajz* i *hladnjak* : *frižider*. Službeno se *laptop* naziva prijenosno računalo, no dvočlani izrazi često su, kao i u ovom slučaju, definicija a ne riječ. Druga je mogućnost proširenje značenja riječi *prijenosnik*.

Krstaš i kruzer

Novinari i turistički djelatnici uporni su u uporabi barbarizma *kruzer*, ali si to ne mogu priuštiti i prevoditelji i leksikografi. U ovom slučaju i ne moraju jer engleska riječ *cruiser* i u Filipovićevu i u Brodnjakovu englesko-hrvatskom rječniku tumači se riječju *krstaš*. Prema Hrvatskom enciklopedijskom rječniku *krstaš* je „motorna jedrilica, služi za turistička i sportska krstarenja“, dakle vrsta jahte. No pogledaju li se definicije u engleskim rječnicima, vidi se da izvorno *cruiser* znači upravo isto to, odnosno vrstu jahte i da engleski, kao ni hrvatski, nema riječi koja bi značila brodsku tvrđavu sa stotinama kabina, paluba i sadržaja i da se takva vrsta broda može opisati jedino proširenjem značenja riječi *cruiser*, kao što se može učiniti i u hrvatskom s riječju *krstaš*. Čak i etimološki, *krstaš* odgovara engleskoj riječi *cruiser*, obje s „križem“ u osnovi. Mnoge riječi samostalno, u osnovnom obliku, mogu zvučati kao nehrvatske ili zastarjele, ali daju nezaobilazne izvedene oblike. Ne ulazeći u raspravu o semantičkoj razdiobi između imenica *križ*, *krst* i *χριστός*, navedimo još neke imenice srodne *krstašu*, radi moguće preventive argumenta *krsta* kao nehrvatske riječi, na primjer *krstarenje*, *krstarica*, *krstokljun*, *unakrsno*, *ukrštanje*.

Štapić i stik

Od sredine devedesetih u računala se periferna oprema ukapča preko USB-a, odnosno univerzalne serijske sabirnice, a najčešće je to uređaj uložen u plastiku s metalnim krajem, u koji stane određena količina podataka. Taj komad plastike engleski se naziva *flash drive*, a može se zvati i *thumb drive* i *pen drive*, dakle to je čitač koji svojom brzinom podsjeća na nešto bljeskovito ili svojim sitnim dimenzijama na nešto poput palca ili olovke, no nigdje se u originalu ne spominje ništa štapićasto. Ipak, na našim prostorima nastao je pseudoizraz *USB stick* /uezbe stik/ pa si dajemo podatke „na stiku“ jer bi *štapić* ili *prutić* možda zvučali prebanalno. Postoji doduše Memory Stick, no to je marka Sonyjevih memorijskih kartica koje baš i nemaju oblik štapića. Neovisno o Sonyju, sintagma *memorijski štapić*, kojom se opisuje *flash drive*, postaje uobičajena u hrvatskom, ne samo u prijevodima, nego i u trgovini. Ta sintagma ne predstavlja pseudoanglizam, a čak ni purističke tendencije jer se ne sastoji od hrvatskih nego hrvatskome prilagođenih riječi.

Zaloga i bukmark(er)

Predmet kojim označavaju gdje su stali u knjizi govornici engleskog nazivaju *bookmark* ili rjeđe *bookmark*. Čak se i za tako jednostavan predmet preuzima engleska riječ, bilo da se radi o oznaci u knjigama ili u elektroničkim programima za obradu teksta. Kod Filipovića se *bookmark* naziva *zalogom*, no u Bujasovu rječniku, koji je noviji, te riječi više nema, nego se naziva „znak (umetak) za mjesto u knjizi“. Osmišljene su i riječi *straničnik* i *dočitnica*, i razne druge, no prevelika ponuda opet nas okreće stranju riječi, a *zaloga*, kako ju rabi Pavao Pavličić u člancima i romanu *Koraljna vrata*, već je definirana, u Hrvatskom enciklopedijskom rječniku ovako: „vrpca ili poseban označivač za knjige, cedulja i dr. koja se umeće između stranica gdje je prekinuto čitanje.“

Literatura

- Gruber, M., 2010., *Knjiga uzduha i sjena*, Algoritam, Zagreb
Matasović, R.; Jojić, Lj., ur., 2002., *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb
Matasović, R., 2013., *Substratum Words in Balto-Slavic*, *Filologija* 60, Zagreb
Rejzek, J., 2001., *Český etymologický slovník*, s. v. trubec, Leda, Brno, Prag
Room, A., 2002., *Encyclopedia of Corporate Names Worldwide*, McFarland&Company, Inc, Publishers, Jefferson, North Carolina
Skok, P., 1973., *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, III, JAZU, Zagreb
Webster's Ninth New Collegiate Dictionary, Merriam-Webster, Inc. Springfield, Massachusetts, 1991.

Sažetak

Marko Kovačić, Zagreb

UDK 811.163.42.81'373'374, stručni rad

primljen 23. lipnja 2014., prihvaćen za tisak 15. listopada 2014.

Attempts at Solving Some Barbarisms

After a general introductory description of barbarisms as to why they appear and what reactions they evoke the author pinpoints eight frequent examples rooted in Croatian and attempts at solving them; those originate from the English words *Google*, *tights*, *outsourcing*, *drone*, *laptop*, *cruiser*, *stick* and *bookmark*. Some solutions rely on lemmas already present in Croatian dictionaries, some on the online corpus, some on possibilities offered by etymology and morphology and some on precedents. Other solutions may follow the given pattern.

NEOSTVARENO TVORBENO-SEMANTIČKO
GNIJEZDO NAZIVA *KÒSA*

Mislav Cvitković

Uvod

 ijelo nazivlje vezano za uređivanje kose u hrvatskom jeziku preuzeto je i izvedeno od francuske riječi *friseur*.¹ Osoba koja kome uređuje kosu zove se *frizēr* ili *frizērka*, za *uređivati kosu* imamo glagol *frizírati* (*frizírati koga* ili *frizírati se*), mjesto gdje se ta radnja odvija je *frizērski sàlōn* ili *frizèraj* (lokalno i *frizerāj*), način i/ili rezultat uređivanja kose je *frizúra*, uređaj kojim se frizer služi za uređivanje kose nema usustavljen naziv premda ćemo najčešće čuti sintagmu *frizērski apàrāt* ili *apàrāt za šišānje*. Naravno, tu su i izvedeni oblici koje ćemo rjeđe susresti, npr. *frizérstvo* (opći naziv za djelatnost uređivanja kose) ili *frizerskosàlonski* (koji se odnosi na frizerski salon ili mu pripada).

Uz to što su, premda prihvaćene, navedene riječi galicizmi, njihovo je fonetsko ustrojstvo neprirodno kako hrvatskom, tako i drugim slavenskim jezicima. U ovome radu stoga predlažem hrvatske nazive za pojmove vezane za uređivanje kose izvo-deći ih iz (staro)slavenskih osnova, a tamo gdje ima više mogućnosti, raspravljam koja je bolja i zašto.

---

¹ Francuska riječ *friseur* [fʁizø:ʀ] (mn. *friseurs*, ž. r. *friseuse*, mn. ž. r. *friseuses*) potječe od glagola *friser* 'kovrčati' < (14. st.) *frire* 'preći, pržiti' < klas. lat. *frigo*, 3., *frixi, frictum* 'peći, pržiti'. U francuskom se danas rijetko upotrebljava. Umjesto nje se upotrebljava *coiffeur* [kwafo:ʀ] (Clédat, 1914.: 266., 267.; CNRTL, 2005.).